

3) Рівень цілісного ідіоматичного значення словесного комплексу (результат переосмислення метафоризації, «семантичного зсуву») – рівень фразеологічного сигніфікату. Семантика таких ФО експлінує національну специфіку денотатів, містить інформацію про унікальні етнокультурні реалії. Наприклад: **der blaue Brief** – лист неприємного змісту: 1) лист батькам зі школи про неуспішність чи погану поведінку учня; 2) повідомлення про звільнення, лист про звільнення (букв. блакитний лист) [3, с. 106]. Назва листа походить від блакитного конверта кабінетських (князівських) наказів, у яких повідомлялося про переведення на пенсію [10, с. 61].

С. Н. Назаров виділяє ще четвертий рівень прояву НКС у ФО – рівень фоносемантики [12, с. 18-19]. Вчений залучає до аналізу і звукову форму як «відображення культури шляхом звуконаслідування». Наприклад: **haste Töne; siehste wohl; denkste (Frida)** (стягнення від **hast du, siehst du, denkst du**, які відображають специфіку німецького розмовного мовлення).

Отже, національно-культурна специфіка німецьких фразеологізмів з назвами предметів побуту виявляється на трьох рівнях плану змісту ФО: на рівні семантики окремого лексемного компонента ФО, на рівні прямого значення фразеологічного пототипа та рівні цілісного ідіоматичного значення словесного комплексу.

На наш погляд, перспективним є дослідження національно-культурного компонента у прислів'ях, приказках та компаративних фразеологізмах з назвами предметів побуту у сучасній німецькій мові.

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Х.: Вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1987. – 136 с.
2. Большая советская энциклопедия. – Т. 4. – М., 1971. – 186 с.
3. Гавриш В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. I том, 416 с., II том, 377 с. – К., 1981.
4. Гавриш В. І. Фразеологізація крилатих виразів сучасної німецької мови. – Мовознавство, 1969. – № 4. – С. 14-19.
5. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі нім. мови). – К.: Вид. центр Київ. держ. лінгв. ун-ту, 2000. – 256 с.
6. Голод О. Е. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : Автореф.дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001. – 81 с.
7. Дуден. Великий словник німецької мови. – Цюріх, 1977. – Т. I. – 464 с., Т. II. – 928 с., Т. III. – 1408 с.
8. Kluge Friedrich. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Berlin, 1975. – 915с.
9. Кунин А. В. Пути образования фразеологических единиц. ИЯШ, 1971, № 1. – С.11-20.
10. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. – М., 1991. – 173 с.
11. Мізін К. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). – Вінниця, 2005. – 304 с.
12. Назаров С. Н. Устойчивые словесные комплексы с национально-культурным компонентом содержания в совр. немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1987. – 25 с.
13. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. – М., 1978. – 49 с.
14. Оніщенко Н. А. Стилистичні та семантичні характеристики конотативної системи сучасної німецької мови. – Х., 2003. – 219 с.
15. Остапович О. Я. Національно марковані фразеологічні одиниці австрійського варіанту в сучасній німецькій мові. – К., 1999. – 178 с.
16. Телия В. Н. Русская фразеология (семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект). – М., 1996. – 283 с.
17. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. – М., 1970.

Греб М. М.

ФОРМУВАННЯ ЗІСТАВНОГО ВІДНОШЕННЯ В СТРУКТУРІ ТЕКСТУ

У сучасній синтаксичній науці прийнято погляд на речення як основну одиницю синтаксису, але не вершинну. Складні синтаксичні конструкції знаходять свою остаточну реалізацію в тексті. Саме текст, як інформативно достатня й відносно самостійна одиниця мовлення останнім часом привертає все більшу увагу науковців. І хоча теорія тексту ще має досить багато прогалин, проте більшість мовознавців визнають важливість вивчення синтаксичних одиниць саме у зв'язних відрізках, об'єднаних спільним змістом [5, с. 372]. Йдеться про відрізки тексту, що являють собою послідовність різних за синтаксичною будовою речень, а також ускладнені складні речення, в іншій термінології, багатоконпонентні складні речення, організовані на основі певного змістового відношення, які належать до рівня мовлення й розглядаються як текст. Ця позиція знаходить обґрунтування в тому, що не може бути всебічного дослідження речень у відриві від їх функціонування в мовленні.

Зіставне відношення як одне із найбільш загальних логічних відношень потенційно прагне до виявлення себе й на рівні тексту. Це цілком закономірно. Людина, яка говорить або пише, перебуває у перманентному процесі порівняння своєї позиції з іншою, чужою позицією, зіставленні наявного й бажаного стану речей тощо, а цей невинний процес часто не може бути втілений одним реченням, а потребує цілого ряду висловлень, які б, скажімо, умотивували, пояснювали, уточнювали, визначали мету або час протікання зіставлюваних процесів чи ті ж якості станів. А відтак у процесі мовлення (і відповідно у тексті) зіставлення може мати досить розгалужений і ускладнений різними додатковими відношеннями вигляд. Проте, маючи до невпізнання змінений вигляд, текстуальна цілісність зберігається саме в наявності домінуючого відношення, яке підпорядковує всі інші, таким чином виявляючи себе надметою процесу мовлення (остаточною чи проміжною). Саме ця особливість простежується, наприклад, у такому тексті: *Пекло сонце, над валами старої фортеці й над кладовищем, що прилягало до фортеці, заливалися жайворонки; на валах, залитих сонцем, почали прозирати росточки першої весняної зелені; на засохлому торішньому бур'яні зрілися проти сонечка червоненькі довгастенькі комахи з чорними крапочками на спині – козачки. Та фортеця з валами і козачками – це країна. Центральна ж площа з великою будівлею чоловічої гімназії посередіні являла собою подобу грандіозної трясовини, куди не наважувались ступити навіть найвідчайдушніші хлопці. Площа вилискувала рівною гладдю застиглої грязюки, вкритої зверху тоненькою плівкою рідини. [Згодом, коли я рідина висохне чи вберуть її нижні пласти гязила, неосяжна ця гладінь потріскається, розчленується на окремі менші коржі, відділені один від одного тріщинами]* (І. Сенченко), де цілий ряд об'єднаних сполучниковим і безсполучниковим зв'язком речень підпорядкований головному – показати різницю, зіставити дві ситуації дійсності – фортецю, де весна йде широким кроком, і площу, де ще зимове болото. Це зіставлення-текст виконує роль інтродукції (експозиції), зачину до більш

складного тексту (художнього), але вже й сам по собі він є мінімальним текстовим відрізком, що становить цілісність і містить достатній для розуміння й сприйняття масив інформації.

Формування зіставного змісту в тексті має свою специфіку, зумовлену поширеністю складу тексту як змістової конструкції, та в своїй основі все ж має ті самі загальні принципи, які виділяють речення із зіставним компонентом змісту з-посеред інших типів і різновидів. Найчастіше у ролі показника присутності зіставного змісту в тексті (між частинами тексту) є відповідні сполучники, які виражають тотожні відношення в складних сполучникових конструкціях.

Так, багатоконцентне складне речення *Буває, вона вечорами читає льотчикові при вогнику блимвки когось із поетів, а коли він, знеможений, задріме, ще й після того біля нього посидить, тихо чатуючи його сні, льотчицькі, фронтові, чи, може, ще довоєнні. А вранці потім запитає: – По-якому то ви говорите вві сні? (О. Гончар) окрім багатоступеневої організації зіставлення, вираженої темпоральними конкретизаторами (вечорами – після того – вранці), ускладнене ще й компонентом умови (коли він, знеможений, задріме). Унаслідок цього семантична структура текстової конструкції збагачується ще одним рівнем зіставлення, на якому зіставляються не стани однієї особи в різний час, тобто зіставлення за часовим показником, а стани різних осіб за наявністю/відсутністю певного показника ознаки. Таким чином, у відношення зіставлення вступають ще й такі компоненти змісту, як: *вона читає, посидить – він, знеможений, задріме*.*

Не можна обійти увагою деякі особливості експлікації в текстуальній єдності зіставного змісту. Якщо найбільш простими зразками зіставлення в тексті є подібні до такого: *Він жив серед їх тихо, ні з ким не сварився, та ні з ким і не ладнав. Щоправда, – вони його не займали. Він з того був радіий вельми, сидів собі у темному куточку та думав свої тяжкі думи... А арештанти жили своїм життям: гуляли в карти і часто за них ляпались, а то й бились, оповідали один одному про свої пригоди, добувались десь тютюну і горілки і часом бували п'яні (Б. Грінченко), де кожна зіставлювана частина містить відповідний набір лексем, які внаслідок повторюваності в першій і другій частині повідомляють, що зіставляють саме їх. У наведеному тексті це: *він жив серед їх тихо... сидів собі..., а арештанти жили своїм життям: гуляли..., ляпались..., бились (= не тихо)*.*

Досить часто зіставлювані компоненти можуть бути або занадто неподібними, або ж і зовсім не виявлятися в тексті у вербалізованому вигляді. Так, формування зіставних відношень може відбуватися за різними принципами, одним із основних серед яких можна вважати апеляцію до фонових знань читача (слухача), до того, що або відоме із контексту (конситуації), або входить до пресуппозитивного фонду знань і уявлень людини. Так, у тексті *Крім усього, що барвить своїм корінням, листям та бубками, Художникові для його особливих, ще не знайдених фарб треба було воску доброго, яргого, бо нібито завдяки воскові та ще якимось божожиним речовинам фарби якраз і стають тривкими, здатними навіть час перемогти. А якщо по віск, то до кого ж – до Романа!... (О. Гончар) зіставне відношення, яке виражене сполучником **а**, формально має всього один компонент, тобто не має експлікованого другого компонента, який міг би вступити у взаємодію з першим для реалізації синтаксично правильних зіставної конструкції й семантичного відношення. Проте цей компонент імпліцитно присутній і виводиться із попереднього контексту, де йдеться про пошуки Художником усяких трав для фарб. У пресуппозиції цієї розповіді стоїть буттєва сентенція: *Трави ростуть у степу → Якщо потрібні трави, то їх треба шукати трави в степу*. І вже потім шляхом опосередкованого асоціативного зв'язку ці імпліцитні компоненти вступають у відношення зіставлення з компонентом, уведеним до тексту сполучником **а**, пор.: *Якщо потрібні трави, то треба йти в степ, а якщо потрібен віск, то до кого ж – до Романа!* Саме в такому вияві конструкція, реалізована в цілому тексті, задовольняє всі вимоги, які ставляться до формування власне-зіставних складносурядних речень.*

Зіставні відношення в межах тексту можуть знаходити вияв як на рівні кількох речень, так і на рівні досить поширеного поєднання речень. У даному разі немає якихось меж чи параметрів можливого кількісного складу компонентів, які можуть формувати цілісний комплекс із зіставним значенням. Єдиним параметром виявляється смислова єдність. Так, текст *...не тому я перекреслюю людей, що вони злі. Ні! За їхнє вдавання. Я простягнув би руку тигрові й гієні, які задовольняють своє єство без мотивів, ви розумієте, без масок, без надбудов. Пожер – і все. Це благородно. Але я закладаю руки за стину, коли бачу кривляння і пишиномовство для прикриття цього самого пожирання. Звір не соромиться своєї дії, а людина соромиться; звір прямо й чесно виявляє себе, а людина боягузливо ховається за бундючними чуттями, за високими спонуканими, за ідеями: вона підліша за звіра. І найогидніше те, що це людське вдавання ввійшло в плоть і кров, що людина битися лізе, коли почнете їй доводити, що вона просто мізерний блазень. Що б ви сказали про акторів, які зненацька справді повірили б у те, що вони графи, князі і лицарі, яких вони грають, і зійшли б зі сцени в своїх костюмах із своїми монологами й діалогами? Ви сказали б, що вони збожеволіли. Але довести цим божевільним ви не змогли б нічого. Безнадійна річ. Людину ні в чому не можна змінити; в найкрайшому разі вона прикинеться, що вона змінилася, а насправді лишилась тією ж самісінькою. Коли її стара маска від довгого вжитку дала вже тріщину, крізь яку випинають її справжні риси, вона підлатає її або виробить наивидкуруч нову – і це зветься системою, філософською чи політичною, історичною тициною, поворотним пунктом, чим хочете. А які претензії! Скільки вигадано для людини завдань, ідеалів, скільки безглуздя написано, щоб надати глузду людській історії! З «ізмами» просто не розминешся. І кожен такий «ізм» – калюжа самоомани, в яку люди лізуть гуртом, як і належить свиням. І все це подається з підливою – абсолютною чи відносною, як до смаку, з гарніром прагнень і кінцевих цілей, чи бачите. Барани в циліндрах! (В. Підмогильний) структурований сполучником **а**, який і встановлює та виявляє ті компоненти, що фактично зіставляються й об'єднують сукупність речень у цілісний змістовий текст. Щоправда, у даному разі маємо сполучник **а**, який поєднує частини на зразок речень невідповідності, пор.: *Вони нічого не варті, а претензії великі = Вони нічого не варті, а тому б, очевидно, й не повинні мати жодних претензій, а вони ж таки їх мають*. Але в самому тексті присутні внутрішні зіставлення, які (мов внутрішні кільця на воді, що підтримують коливання крайніх, найбільших кілець) доводять це змістове відношення до межі, після якої же зіставляються не змісти частин, а виявляється невідповідність змісту першої зі змістом другої. У даному разі внутрішніми зіставленнями стають такі пари компонентів: *звірі поїдають без мотивів, а людина шукає мотив;**

пожерла і все – це благородно, а кривляння і пишиномовство для прикриття пожирання – це бридко; звір не соромиться своєї дії, а людина соромиться тощо. Семантику ж зіставлення в цілому тексті окільцьовує «тваринна тема»: люди не тварини, які чесні, благородні, а брудні й дурні свині й барани в циліндрах, виявлення ж цієї семантики ускладнене як поширеністю тексту, так і надзвичайною переплетеністю змістових відношень

Репрезентація зіставного смислу в тексті – досить складна процедура на рівні текстової єдності речень. Для виявлення зіставного змісту в тексті набувають значущості і позамовні, і мовностилістичні особливості компонентів, які складають цей текст. Так, у тексті *Бабій зітхав. Голова його все-таки на стіні спочивала, а очі блукали по стелі, ніби він на небо зазирає.*

– *Задер лоб, як до місяця собака, – казали йому, – і за дівкою вис.*

Мовчав, сумний, що між товаришами не знайшов сповчуття.

Біля нього сидів таки подібний до його, як брат. Лікті на коліна постирав, у землю дивився і крізь зуби цікав.

– *То не жарти, панове, – почав, – жінка – велика річ. Погадайте, Іван Степанович, а...*

– *На Мотрю натякаєш?*

– *А хоч би й на Мотрю. Мало-то гетьман настрадався із-за неї? Погадати лиш, як він Кочубея трапив...*

(Б. Лепкий) зіставлення сформоване на основі ознаки активного/пасивного ставлення двох осіб до кохання. Відтак зіставлення, реалізоване в тексті, може бути редуковане до такого змісту: *Бабій лише зітхає за коханою, а Іван Степанович не лише настрадався (= зітхав), а й борюся за неї (Кочубея трапив).*

Підсумовуючи проведені спостереження, слід вказати на те, що зіставний компонент змісту в текстовій єдності речень підтримується семантикою компонентів, які можуть поєднуватися формальними показниками зіставного зв'язку або поєднуватися безсполучниково. Найелементарнішим виявом зіставного змісту в тексті є ті зразки, де можуть бути виділені зіставлювані лексеми (чи пропозиції, оформлені подібним чином). За відсутності таких вказівок наявність зіставного змісту з'ясовується шляхом більш ґрунтовної й глибинної семантичної експертизи. Бо, як засвідчує дослідження, зіставлення може й не мати вербалізованого компонента, із яким утілена у «форму слова» частина вступає в зіставні відношення.

У зв'язку з цим варто висловити деякі міркування з приводу позиції Г. Крейдліна та О. Падучевої щодо неможливості однозначного з'ясування значення сполучника **а** та, відповідно, визначення природи відношень між частинами складних речень такого типу: *Хозяйка велела мне почистить рыбу, а я начал с хвоста; Его схватили и увели, а он сопротивлялся (не сопротивлялся); Однажды Максим нарочно положил в таз с грязной водой несколько стаканов, а я выплеснул воду за борт; Мы сдавали экзамен по истории, а я решил прийти последним; Он оглянулся, а собака стоит у ворот; Я вышел, а милиционера попросили пойти за мной* [4, с. 36]. Дійсно, характеристики пропозицій, які об'єднуються у складносурядні конструкції зі сполучником **а** настільки різнопланові й несподівані, що лише за допомогою трансформації вдається виявити наявність того чи іншого типу відношень між частинами. Так, наприклад, у реченні *Его схватили и увели, а он сопротивлялся (не сопротивлялся)* є семантика допустовості, пор.: *Его схватили и увели, хотя он сопротивлялся (не сопротивлялся)*. Подібні операції можуть бути проведені потенційно й з усіма іншими реченнями, що стане ще одним доказом дієвості закону асиметрії форми і змісту. Проте, на нашу думку, все ж є спільний компонент, який об'єднує усі ці конструкції. Асиметрія форми і змісту в них породжена еліптичними компонентами, які були присутні або з'являються в контекстах, із яких ці речення вилучені. Лише за такої умови ці речення набудуть смислової доцільності й формальної умотивованості. Окрім того, можливим чинником специфічного використання сполучних засобів певної семантики, яка не реалізується на інших рівнях організації речення, зокрема у семантиці частин конструкції, є їх приналежність до конструкцій, притаманних розмовному синтаксису. Це ще раз підтверджує виправданість і наукову виваженість вивчення речень не лише як абстрактних, вирваних із контексту синтаксичних одиниць, але й як частин більш високого рівня організації – тексту.

Джерела і література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонУ, 2001. – 662 с.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. – Донецьк: ДонУ, 2001. – 294 с.
4. Крейдлин Г. Е., Падучева Е. В. Взаимодействие ассоциативных связей и актуального членения в предложениях с союзом **а** // Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы. – 1974. – № 9. – С. 31-37.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Гришина Т. В.

ВАРИАТИВНОСТЬ ДИКТОРСКИХ РЕАЛИЗАЦИЙ ИНИЦИАЛЬНЫХ ГЛАСНЫХ В СМИ ГЕРМАНИИ

В XXI веке трудно переоценить роль средств массовой информации в образовании стереотипов, формирующих общественное и языковое сознание. Проблема медиавоздействия и специфики СМИ приобретает в наше время первостепенное социальное значение, ибо «влияние СМИ на формирование языковых личностей очень существенно» [7, с. 5]. Текст, рожденный и распространенный средствами массовой информации – это не просто реализация коммуникативной и когнитивной функции языка, это формирование личности, национального характера, то есть воспитание молодого поколения, как правило, оценивающего речь СМИ как образцовую.

Языковая ситуация продолжает складываться таким образом, что все больше возрастает влияние СМИ на язык как систему. Формирование представлений о языковой норме и речевой культуре происходит на основе устной речи, образцом которой становится язык средств массовой информации. К основным чертам, характерным для языка СМИ сегодня, относятся: усложнение сфер речевой коммуникации, прежде всего с помощью Интернета, где развиваются новые виды текста и все чаще используется звучащая речь (например,